

УДК 332.145

Черемісіна Т.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту**Бердянського державного педагогічного університету*

КОНЦЕПЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу концепцій розвитку міського середовища. Розглянуто періодизацію розвитку концепцій планування міст ХХ ст. – поч. ХХІ ст. та визначено сучасні концепції розвитку міста. Аналіз реалізації концепцій міського середовища дозволили відстежити їх розвиток. Зроблено висновок, що кожен з авторів вивчали розвиток сучасних міст з точки зору різних понять, що, в свою чергу, є основою для різних концептуальних чинників. Визначено, що міста повинні практикувати розробку конкретних маркетингових завдань з чітким контролем за їх виконанням, які мають створити ґрунтовний план розвитку. Визначено, що сьогодні є теоретична основа для організації соціального та економічного розвитку, але немає нової професійної практики маркетингового планування територіального розвитку.

Ключові слова: концепція, соціально-економічний розвиток, планування, місто.

Черемисина Т.В. КОНЦЕПЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена анализу концепций развития городской среды. Рассмотрено периодизацию развития концепций планирования городов ХХ в. – нач. ХХІ в. и определены современные концепции развития города. Анализ реализации концепций городской среды позволили отследить их развитие. Сделан вывод, что каждый из авторов изучали развитие современных городов с точки зрения различных понятий, что, в свою очередь, является основой для различных концептуальных факторов. Определено, что города должны практиковать разработку конкретных маркетинговых задач с четким контролем за их выполнением, которые должны создать основательный план развития. Определено, что сегодня есть теоретическая основа для организации социального и экономического развития, но нет новой профессиональной практики маркетингового планирования территориального развития.

Ключевые слова: концепция, социально-экономическое развитие, планирование, город.

Cheremisina T.V. THE CONCEPT OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

The article analyzes the concept of the urban environment. Considered periods of urban planning concepts XX century – early XXI century. Defined the modern concept of development. Cities have to practice to develop specific promotion tasks with clear control of their implementation, which should create a comprehensive plan and included in an analysis of its performance or non-performance (for reasons that have led to a different result). This is the concept of development. In the literature, there are many concepts to the study of cities. Analysis of the implementation of the concepts of urban environment allows to follow their development. In modern Ukraine for most regions characterized precedents urban development, the nomination of ideas, making interactions with solving regional problems. After analyzing the scientific literature, conclude that each of the study authors examined the development of modern cities in terms of different concepts and, in turn, are the basis for various conceptual factors. But, in our view, the city's economy will develop effective only if it is based on the concept of territorial marketing lie, which requires a modern, competitive and attractive for foreign entities town. Determined that today there is a theoretical basis for the organization of social and economic development, but no new professional practice of marketing planning.

Keywords: concept, social and economic development, planning, city.

Постановка проблеми. Міста повинні практикувати розробку конкретних завдань просування з чітким контролем їх виконання, які мають створювати більш комплексне планування та включати у себе аналіз його виконання чи невиконання (причини, які призвели до того чи іншого результату). Мова йде про концепцію розвитку міста.

Концепція – це якесь поняття, спосіб розуміння чого-небудь. Концепція не тільки об'ємна, а й змістова сукупність поглядів щодо об'єкта (фрагмента) дійсності. Вона є не лише способом розуміння, а й тлумачення будь-яких явищ і процесів світу. Водночас концепція – це провідна ідея у системі теоретичних і методологічних знань (характеристик, параметрів). Вона органічно поєднує і реалізує пізнавальну й герменевтичну та методологічну функції, забезпечуючи суб'єкт знаннями про навколишню дійсність, методами і фактами пізнання, розробляючи схеми її тлумачення та пояснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує безліч концепцій до вивчення розвитку міста. Концепція розвитку міста має розглядатися, насамперед, як ініціатива міської влади до консолідації зусиль основних суб'єктів соціально-економічного й суспільно-політичного життя міста у процесі узгодження подальших спільних дій у напрямку розробки та впровадження стратегічного

плану розвитку міста, у якому має бути передбачена низка цільових та комплексних програм розвитку міста за окремими напрямками, організаційно-правові заходи щодо їх реалізації та джерела фінансування.

Уперше окремі практичні аспекти міського життя стають об'єктом аналізу у соціології міста, яка почала формуватися у 20-30-ті роки ХХ ст. у зв'язку з емпіричними дослідженнями міста у США за типологією людських угруповань. Історія міського планування спирається на історію містобудування, багату протиборством різних теорій і моделей проектування забудови міст, особливо бурхливо формувалися на перших етапах стрімко розвивається у всьому світі процес урбанізації.

Регламентування щільності забудови було однією з головних тем перших європейських містобудівних концепцій на початку ХХ ст., що знайшло відображення у доктрині Міжнародних конгресів сучасної архітектури (CIAM), сформульованої і викладеної в Афіньської хартії (1933 р.), що послужила основою сучасного європейського планування міського розвитку [1].

Тоді ж набула поширення ідея «міста-саду», що передбачало будівництво навколо великих міст самостійних міст-супутників з певними можливостями для зайнятості. Для цього міста-супутники оточу-

валися «зеленими поясами» і «буферними» зонами. Концепція «міста-саду» була реалізована у багатьох країнах Західної і Східної Європи [2]. Місто-сад Роберта Е. Говарда – своєрідний різновид ідеального міста, заснованого на гуманістичних принципах співіснування, врахуванні зручності людини і її неясних екзистенціальних інтенцій «близькості до землі». Поруч із ідеями Е. Говарда розвитку міста сприяв концептуальний проект «Промислового міста» (Industrial City), що належить французькому архітектору Тоні Гарньє.

Ідея міста-саду Е. Говарда і досвід концепції «Промислового міста», що зародилися перед Першою світовою війною, намітили майбутній чіткий розподіл типів розселення на «урбаністичне» й «дезурбаністичне», який найгостріше проявив себе у 20-30 рр. у СРСР [3, с. 11-17].

Проте вже в 70-х роках минулого століття відбувся перехід від містобудівних проектів до планування соціально-економічного розвитку міст. Саме в кінці 1970-х років почалася розробка планів економічного і соціального розвитку, що, власне, і можна вважати переходом від містобудівних концепцій і проектів планування та забудови населених місць безпосередньо до соціально-економічному плануванню міського розвитку. З'явився ряд методичних рекомендацій щодо комплексного економічного і соціального розвитку міст.

У кінці ХХ ст. під впливом бурхливо розвивається процес глобалізації, коли міста опинилися у епіцентрі міждержавної конкурентної боротьби за інвестиції, робочу силу, матеріальні та фінансові ресурси. Це стало прямим наслідком їх перетворення у самостійні суб'єкти економічного життя і зажадало вироблення власної соціальної та економічної політики. Ці процеси стали початком концепції стратегічного планування міського розвитку [4, с. 55-72]. Багато міст у цей час звернулися до зарубіжного досвіду стратегічного планування.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у проведенні аналізу концепцій розвитку міського середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз впровадження концепцій розвитку міського середовища дозволяє прослідкувати їх розвиток (табл. 1).

У сучасній Україні для більшості регіонів характерні прецеденти концепції розвитку міст, висування власних ідей, вироблення способів взаємодії з вирішення регіональних проблем [5, с. 189-199].

Проблема розвитку міст турбувала дослідників і раніше, зокрема Дж. Форрестер [4] у 70-х рр. збудував імітаційну модель для аналізу еволюції типового американського міста. Але його модель не враховує багато факторів, які мають важливе значення у су-

часних умовах, такі як фінансові відносини та особливості перехідного процесу. Дж. Форрестер виділив наступні підсистеми у своїй моделі: населення, житловий фонд, підприємства.

Існують і інші роботи по дослідженню міст, автори яких розглядають проблеми і моделі міських територій на основі оптимізаційного підходу [5], досліджують функціонально-просторовий розвиток міста та досліджують функціонально-просторовий розвиток міста [6]. Розглянемо ці підходи детальніше.

У роботах О. Кугаєнко [5], В. Ресіна та Ю. Попкова [6] розглядаються проблеми і моделі міських територій на основі оптимізаційного підходу, відомі недоліки якого обмежують область застосування цих моделей рішенням приватних завдань розвитку міських територій, наприклад, оптимізація транспортних мереж і розміщення об'єктів сфери обслуговування.

На думку Н.В. Стачкової, вже стало очевидним, що розвиток міст відбувається не стільки завдяки залученню загальнодержавних ресурсів, скільки за рахунок раціональнішого використання місцевого природно-ресурсного, демографічного, виробничого і фінансового потенціалу, залучення ззовні приватного капіталу (національного і іноземного) [7, с. 35-39]. Автор під концепцією розвитку міста розуміє раціональне використання місцевого природно-ресурсного, демографічного, виробничого і фінансового потенціалу, залучення ззовні приватного капіталу (національного і іноземного).

У найзагальнішому вигляді стратегії розвитку будь-якого міста спрямовані насамперед на досягнення конкурентоспроможності: міста у цілому як місця для життя і господарської діяльності, пріоритетних галузей міського господарства і у цілому соціальної сфери міста.

Загальний підхід до формування стратегії розвитку міста може бути представлений таким чином: оцінка умов, у яких буде проходити розвиток міста; узгодження цілей розвитку міста та його позиціонування за основними напрямками; координація програм міського розвитку із загальною стратегічною лінією; розробка механізму оцінки результатів розвитку міста [7, с. 80].

В.О. Петрухін пропонує концепцію триконтурної системи управління розвитком регіону (міста) [8]. Концепція розроблена і застосовується автором у додатку до проблем управління підприємства.

Також загальне те, що визначення цілей відбувається усередині системи, на думку П.К. Анохіна [9, с. 5-61], але управління за постійно протікаючими процесами примушує вибудовувати постійні структури, а з обмеженості ресурсів – виключати надмірність.

Узагальнено, що концепція триконтурної системи управління розвитком регіону (міста) є систематично розробленою та відповідає вимогами розвитку не

Таблиця 1

Періодизація розвитку концепцій планування міст

Етап	Хронологічні рамки	Ідея концепції	Автор
1 етап	початок ХХ в	Містобудівні концепції: - Концепція «міста-сад»; - Концептуальний проект «Промислового міста»; - Концепція районного розпланування.	Тоні Гарньє, Р. Шмідт, Патрік Аберкромбі, Е. Говард
2 етап	1970-і роки	Концепція планування соціально-економічного розвитку міста	Г. Мінцберг, М. Портер, Т. Санталайнен, М. Тодаро, П. Друкер, М. Мескон
3 етап	кінець ХХ – поч. ХХІ ст.	Концепція стратегічного планування міського розвитку	В.О. Баринів, Б. Валетта, О.С. Виханський, А.Т. Зуб, Б.М. Кузик, Ю.Н. Лапигін, Р.А. Фатхутдінов, А.Л. Гапоненко

тільки міст, але й підприємств. Важливо те, що автор у соціально-економічній системі важливими компонентами вважає визначення цілей, засобів, прийомів і правил їх досягнення і систему реалізації.

З точки зору соціологічних підходів, місто розглядається як публічно-правова одиниця, що поєднує у собі різномасштабні суспільні агрегати для виконання вищих соціальних функцій на основі самовідновлення. Носієм закономірностей динаміки розвитку міста виступає місцеве співтовариство – міська громада [10, с. 31-37]. Таким чином, у концепції з точки зору соціологічних підходів механізм розвитку полягає у взаємодії виробничих відносин соціальної структури міста щодо вироблення господарської політики спільноти.

Привабливість іміджу міста, пише у своїх наукових працях І.С. Важеніна пов'язана з особливими рисами, властивими їй і що гарантують конкурентні переваги [11, с. 82-98]. Концепція привабливості іміджу міста, ґрунтується на конкурентних перевагах, які покладені в основу розвитку будь-якого міста.

Кожен регіон (місто) покликаний оцінити свої конкурентні позиції з тим, щоб зробити їх надбанням суб'єктів ринку, що може сприяти його залученню до здійснення програм розміщення і територіальної організації продуктивних сил. Таку точку зору має Р.І. Шніпер [12, с. 3-24].

У сучасних умовах активізації процесів глобалізації і регіоналізації посилюється міжрегіональна конкуренція міст. Під конкурентним ресурсом території розуміється сукупність можливостей на території, які володіють ринковою цінністю або сприяють залученню уваги цільових споживачів до регіону, підвищенню попиту на інші елементи регіону і можуть використовуватися у конкурентній боротьбі, вважає І.П. Черна [13, с. 15-24].

О.П. Кокіц, зазначає, що предметом управління саме розвитком міста з боку органів місцевого самоврядування є динамічні процеси формування стратегічних суб'єктів розвитку міської громади [14]. Саме на це має бути, на погляд автора, спрямована стратегія розвитку міста.

В умовах становлення ринкових стосунків органи державного управління потребують глибокого обґрунтування шляхів соціально-економічного розвитку міста різного ієрархічного рангу.

Російські науковці О.П. Соколов, В.О. Холопів [15, с. 36-41] наголошують на концепції сталого комплексного соціально-економічного розвитку міста, який називають складним процесом, здійснення якого вимагає дотримання певних принципів, головними з яких пропонуються вважати принцип адаптивності. На думку авторів, сталий розвиток території (регіону, міста) можна розуміти як динамічне нарощування показників росту, що поєднує інновації стратегічного підходу з адаптивними здібностями території до зміни у результаті впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Проблемним питанням соціально-економічного розвитку територіальних одиниць приділяють достатню увагу у своїх працях М.Ф. Аверкіна [19], розглядаючи розвиток міст з точки зору принципів стійкості, В.Н. Амітан [20], Л.А. Бакалова [21], О.М. Ісип [22], В.С. Занадворов [23], Ю.О. Мельник і О.В. Молодцов [24] у ході аналізу напрямів місцевого соціально-економічного розвитку у контексті муніципальної політики, а також під час визначення прав та повноважень місцевих рад щодо формування політики соціально-економічного розвитку громади малого міста, В.В. Мамонова [26], розкриваючи

теоретичні засади та прикладні аспекти управління територіальним розвитком, О.І. Амоша і К.В. Некрасова [26, с. 13-18] порушують цю проблему під час визначення загальних засад функціонування кластерів підприємств як основного напрямку вирішення існуючих проблем міста, а також питань місцевого соціально-економічного розвитку.

Аналізуючи західну науково-теоретичну літературу, привертає увагу концепції ключових факторів успіху (ключових компетенцій) міст і територій, на підставі розробок професора Гарвардського університету Р.М. Кантера [16].

Основоположником загальної теорії систем Л. фон Берталанфі називав планування міста проблемою, для вирішення якої необхідне використання системного підходу [17, с. 58]. Отже, системний підхід є найбільш дієвим у плануванні міської економіки, тому що тільки у дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними можна досягнути позитивних результатів.

Російські дослідники з проблем розвитку міської економіки І.Г. Майзлер та М.М. Щербінін [18, с. 20-26], пропонують побудову системної концепції міста, що відбиває взаємозв'язок всього різноманіття явищ міського життя.

Численні публікації по розвитку економіки міст присвячені маркетингу міста. О.П. Панкрухін до напряму розвитку міст відносить концепцію територіального маркетингу, яка орієнтована на підвищення привабливості території для інших країн або міст [27, с. 83-96]. Узагальнюючи сучасні концепції розвитку міста визначено, що концепція територіального маркетингу є досить ефективною, але, на жаль, мало використовується міською владою на сучасному етапі розвитку міст (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні концепції розвитку міста

Автор концепції	Основа концепції
В.І. Ресін, Ю.С. Попков	Концепція функціонально-просторового розвитку
Н.В. Страчкова	Концепція раціонального використання місцевого природно-ресурсного, демографічного, виробничого і фінансового потенціалу, залучення ззовні приватного капіталу (національного і іноземного).
В.О. Петрухін	Концепція триконтурної системи управління розвитком регіону (міста)
М. Вебер, В.Л. Глазичев, Л.О. Зеленов, О.М. Козлова	Концепція з точки зору соціологічних підходів механізм розвитку
І.С. Важеніна	Концепція привабливості іміджу міста
О.П. Соколов, В.О. Холопов	Концепція стійкого соціально-економічного розвитку міста
Р.М. Кантер	Концепція ключових факторів успіху міста та території
І.Г. Майзлер та М.М. Щербінін	Системна концепція міста
О.П. Панкрухін	Концепція територіального маркетингу

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши наукову літературу, доходимо висновку, що кожен із розглянутих авторів вивчають сучасний розвиток міста з точки зору різних концепцій і, у свою чергу, беруть за основу різні концептуальні фактори. Але, на наш погляд, міська економіка буде розвиватися ефективно тільки якщо у її основі буде

лежати концепція територіального маркетингу, якої вимагає сучасне, конкурентне та привабливе для зовнішніх суб'єктів місто.

Визначено, що на сьогодні існує теоретична база для організації соціально-економічного розвитку, але відсутня нова професійна практика маркетингового планування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Руководящие принципы планирования устойчивого развития населенных пунктов и управления ими / ЕЭК. – Нью-Йорк, ООН, 1996. – 94 с.
2. Владимиров В. Теоретична спадщина української містобудівної школи / В. Владимиров, А. Пучков // Теорія та історія архітектури. – 1995. – Вип. 1. – С. 11-17.
3. Павлов М. Концептуальні аспекти регіонального розвитку / М. Павлов // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2002. – № 1. – С. 189-199.
4. Форрестер Дж. Динамика развития города / Дж. Форрестер – М. : Прогресс, 1974. – 285 с.
5. Кугаенко А.А. Основы теории и практики динамического моделирования социально-экономических объектов и прогнозирования их развития. – 2-е изд. / А.А. Кугаенко. – М. : Вузовская книга, 2005. – 392 с.
6. Ресин В.И. Развитие больших городов в условиях переходной экономики (системный подход) / В.И. Ресин, Ю.С. Попков. – М. : УРСС, 2000. – 328 с.
7. Житкова Е.Л. Маркетинг города: перспективные направления совершенствования (на примере г. Тольятти) / Е.Л. Житкова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – №5. – С. 79-93.
8. Петрухин В.А. Концепция трехконтурной системы управления развитием региона / В.А. Петрухин // Современные социально-экономические и правовые проблемы Российской кооперации. – Ставрополь: СКИ БУПК, 2004. – Ч. 1. – 188 с.
9. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем / П.К. Анохин // Принципы системной организации функций. – М. : Наука, 1973. – С. 5-61.
10. Яременко Л.А. Развитие идей локальной та територіальної економіки / Л.А. Яременко // Регіональна економіка. – 2005. – №4. – С. 31-37.
11. Важенина И.С. Имидж и репутация территории как основа продвижения в конкурентной среде / И.С. Важенина // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – №6. – С. 82-98.
12. Шнипер Р.И. Конкурентные позиции регионов и их оценка / Р.И. Шнипер // Регион: экономика и социология. – 1995. – № 1. – С. 3-24.
13. Черная И.П. Проблемы формирования общей стратегии развития приграничного региона на основе маркетингового управления конкурентными ресурсами / И.П. Черная // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – №1. – С. 15-24.
14. Кокіц О.П. Назва Взаємодія стратегічних суб'єктів як предмет моделювання сценарію розвитку міста / О.П. Кокіц // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 99-102.
15. Соколов А.П. Устойчивое развитие муниципального образования в современных социально-экономических условиях: теория и практика вопроса / А.П. Соколов, В.А. Холопов // Местное самоуправление в Российской Федерации. – 2008. – №12. – С. 36-41.
16. Kanter R.M. Evolve! Succeeding in the Digital Culture of Tomorrow / R.M. Kanter // Harvard Business School Press. – Boston (Mass.), 2001. – 183 p.
17. Стратегический выбор города: научное обоснование и механизм реализации / под ред. В.Е. Рохчина, С.Ф. Жилкина. – СПб. : ИСЭП РАН, 1999. – 182 с.
18. Майзлер И. Системная концепция городской среды как инструмент стратегического планирования / И. Майзлер, М. Щербинин // Консультант директора. – 2003. – № 9. – С. 20-26.
19. Аверкина М.Ф. Суть развития городов на принципах устойчивости / М.Ф. Аверкина // Економічний форум. – 2013. – №1. – С. 86-95.
20. Амітан В. Формування концепції розвитку міст (теоретичний аспект) / В. Амітан, Ю. Денісов // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 90-98.
21. Бакалова Л. Сталий розвиток міст: участь громадськості / Л. Бакалова // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2008. – №2. – С. 223-230.
22. Ісип О. Територіальна громада як об'єкт і суб'єкт управління малим містом / О. Ісип // Вісник державної служби України. – 2007. – №3. – С. 65-71.
23. Занадворов В.С. Экономика города: ввод. курс: учеб. пособие / В.С. Занадворов, А.В. Занадворова. – М. : Академкнига, 2003. – 270 с.
24. Мельник Ю. Місцевий соціально-економічний розвиток: поради для депутатів місцев. рад та посад. осіб місцев. самовряд. / Ю. Мельник, О. Молодцов. – К. : Оріяни, 2004. – 120 с.
25. Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком: монографія / В.В. Мамонова – Харків: ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
26. Амоша О.І. Формування кластерної моделі соціально(економічного розвитку міста / О.І. Амоша, К.В. Некрасова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2005. – Т. 1, № 1. – С. 13-18.
27. Панкрухин А.П. Территориальный маркетинг / А.П. Панкрухин // Маркетинг в России и за рубежом. – 1997. – №2. – С. 83-96.